

Goszczyńska, Joanna: MIT W FOLKLORZE I LITERATURZE SŁOWACKIEJ XIX WIEKU. Warszawa, Uniwersytet Warszawski, Instytut Filologii Słowiańskiej 2001. 302 s.

Meno slovakistky a bohemistky Joanny Goszczyńskiej, už tri desaťročia pôsobiacej na Varšavskej univerzite, nie je našej odbornej verejnosti neznáme. Najmä po r. 1989 sa zúčastnila na viacerých vedeckých podujatiach na Slovensku a prítomná bola i publikačne, pričom sa nevyhýbala ani zasahovaniu do aktuálneho literárneho diania. Myslím tu najmä na jej užitočnú stať Postmodernizmus v literatúre (Slovenské pohľady, č. 1/1991), ktorou pomáhala prekonávať informačné bariéry slovenského myslenia o literatúre spreď roku 1989, ale i na jej originálnu slobodovskú interpretáciu Šialenstvo v „Rozume“ (RAK, č. 3/1996).

Súčasná literatúra však netvorí centrum jej bádateľských záujmov, i keď ako vysokoškolská učiteľka na tzv. malej filológii je z pragmatických dôvodov nútená pohybovať sa v takmer úplnej historickej rozlohe našej literatúry. Pokiaľ ide o jej preferencie, spočiatku to bola literatúra medzivojnového obdobia (spomeňme napr. štúdie o F. Švantnerovi či jej preklad Hronského Pisára Gráča z r. 1989, ktorý vybavila aj zasväteným doslovom), v poslednom desaťročí zas možno zreteľne rozoznať jej postupné sústredenie sa na slovenskú literatúru 19. storočia, z nej najmä na obdobie romantizmu a ešte špeciálnejšie na problematiku mesianizmu.

Toto posledné zameranie poukazuje i na jej dobrú oboznámenosť s potrebami slovenskej literárnej vedy, keďže mesianizmus tvorí u nás jeden z najmenej spracovaných problémových okruhov. „Poľská pomoc“ v tomto smere môže byť len vítaná, keďže sa opiera o oveľa rozvinutejšiu tradíciu mesianizmu v poľskej literatúre a s tým súvisiace jeho nepomerne bohatšie historické i teoretické spracovanie. V slovenskom prostredí v poslednom čase závažnejší impulz k záujmu o mesianizmus pri-

niesol predovšetkým O. Čepan – a práve s jeho koncepciou J. Goszczyńska sčasti polemizuje v štúdií Myśl mesjanistyczna w literaturze słowackiej (In: Wielkie tematy kultury w literaturach słowiańskich, Wrocław 1997), keď o. i. navrhuje časovo presnejšie ohraničiť mesianistickú fázu na obdobie po r. 1848 (pre čo prináša ďalšie argumenty i v tu recenzovanej knihe) a zároveň ponúka odlišný model mesianizmu, v ktorom by na rozdiel od Čepanovho mal svoje miesto aj prvok aktivity a pragmatizmu. Goszczyńskiej diskusia je podnetná a žiadala by si ďalšie rozvinutie, ktoré by jej model verifikovalo a v čomsi i poopravilo, tu však, pravdaže, na to nie je vhodné miesto.

Napokon poslednou výskumnou špecializáciou, na ktorú sa v posledných rokoch J. Goszczyńska sústredila takmer úplne, je tzv. jánošíkovská problematika. Tá je aj predmetom recenzovanej publikácie.

Jej názov akoby naznačoval tematický prístup, ktorý sa v poslednom období stal jedným z najviac preferovaných už aj v slovenskej literárnej vede a ktorý priniesol mnohé zjemenia pri čítaní textov a vo všeobecnosti habilitáciu literárnej imanencie, vnútroliterárneho aspektu písania. Rubom tejto metódy býva však natoľko silné zameranie na „archeológiu“ témy, až niekedy dochádza k jej „speleológii“ – k pohybu v labyrinte „podzemných“ súvislostí, ktorý zanedbáva primárne pôsobenie textu v jeho čitateľskej a sociálnej percepcii. Práve na tento posledný moment však J. Goszczyńska nezabúda, naopak, je v jej práci permanentne prítomný. Autorka dôkladne sleduje „tému Jánošík“ od rekonštrukcie životopisu jej reálneho predobrazu cez jeho postupné mýtizovanie v slovenskej kultúre, epizódy deheroizácie až po náznaky radikálnejšieho demýtizovania, ktoré však príde k slovu až kdesi v sedemdesiatych rokoch 20. storočia, čo už je, pravdaže, mimo rámca jej práce. Pri takto orientovanom výskume sa nemohla vyhnúť ani interdisciplinarite – využíva výsledky folkloristiky, mytologických bádání, sociológie lite-

ratúry či kulturológie, no predovšetkým pevne stojí na pôde literárnej histórie a interpretácie textu. Po dôkladnej materiálnej príprave a zmapovaní literárnohistorickej situácie pristupuje k prečítaniu a interpretácii textu, z čoho potom vyplývajú aj korektúry literárnohistorického modelu.

To je však už to „najvyššie poschodie“ literárnohistorickej syntézy, do ktorého práca J. Goszczyńskiej zasahuje – ocenenie si však zasluguje už za rigorózne dodržiavanie princípov bádateľskej metódy, čo v čase postmodernej vedy nebýva vždy samozrejmosťou. Dôsledné štúdium pramenných materiálov jej tak dovoľuje korigovať chybné či nepozorné čítanie predchodcov alebo tradované omyly. Zvlášť frapantne sa to týka trojice prác A. Melicherčíka z päťdesiatych a začiatku šesťdesiatych rokov, s ktorými by sa možno dnes už nebolo také potrebné vyrovnávať, keby sa niektoré jeho omyly, nedôslednosti, ale i vedomé skreslenia a prehliadnutia netradovali i v neskorších dielach. To, čo sa v domácej optike, a nielen tej marxistickej, mohlo zdať nepríznačné – tzv. triedny model jánošíkovej problematiky, sa i zásluhou monografie J. Goszczyńskiej definitívne ocitlo v náležitých rámcach len ako prejav jednej fázy slovenskej kultúry, i keď – zdá sa – občas ešte recidivujúcej v podobe tzv. kódu chudoby, ako na to autorka diskretné upozorňuje v úplnom závere svojej práce na citáte z V. Mináča (s. 273).

Goszczyńska celkom prirodzene sleduje chronológiu svojej témy, no v práci pritom nejde o čistú linearitu: s každou ďalšou kapitolou pribúda aj nový aspekt problematiky, takže na konci knihy sa neocitáme len na konci storočia, ale máme k dispozícii aj mnohovrstevný obraz jánošíkovej tematiky v slovenskej literatúre a kultúre so všetkými jej žánrovými i motívickými petrifikáciami a inováciami, s migráciou prvkov medzi jednotlivými kultúrnymi úrovňami, ba i medzi jednotlivými kultúrami (por. odkazy na jánošíkovskú tematiku u Tetmajera a Mahena). V obklopení

materiálom pritom autorka nestráca zo zreteľa to, čo tvorí ťažiskovú líniu jej práce: odhalenie *spoločenskej funkcie*, ktorú v jednotlivých historických obdobiach plnil „jánošíkovský príbeh“ – či už ako legenda, mýtus, projekcia národných túžob alebo len ako didaktický či dobrodružný sujet. Sledovať tieto premeny v Goszczyńskiej usporiadaní niekedy naozaj pripomína až dobrodružné čítanie, pričom hovoriac o usporiadaní, nemám na mysli nejaké aranžmán či manipuláciu, ale *vedecký model*, ku ktorému dospela po zovšeobecnení výsledkov čiastkových analýz. Jánošík sa tak ukázal ako vhodne zvolená tematická transversála, na ktorej sa dá ukázať oveľa viac ako len premeny jedného sujetu.

A tak v prvej kapitole (*Jánošík v živote a v legende. Narodeniny mýtu*) môžeme sledovať, ako sa východisková biografia historickej osoby J. Jánošíka postupne premieňa na folklórnu legendu s jej štruktúrnymi prvkami a neskôr na čarodejnú rozprávku, za čím autorka vidí jednu „z foriem aktualizácie archaického mýtu“ (s. 44) – Jánošíkovou sociálnou funkciou je tu byť dedičom „*tradície prvotného ochrancu*“ (s. 43). Autorka sleduje i mimofolklórne zdroje jánošíkovského mýtu a v druhej kapitole (*Medzi nebom a peklom. Mýtus Jánošíka v počiatkoch národného obrodenia*) hovorí o Jánošíkovi u Tablica, Kuzmányho, J. Chalupku, Kollára a ďalších, no najviac miesta oprávnené venuje Šafárikovmu Jánošíkovi z jeho básnickej prvotiny Tatranská múza s lýrou slovanskou (1814). Práve on totiž postavu Jánošíka naplnil „*obsahmi symbolizujúcimi životne najdôležitejšie problémy epochy*“ (s. 65) a práve toto kritérium sa pre autorku stane v jej práci jedným z hlavných pri oceňovaní významu diela. Uplatnenie tohto kritéria jej zároveň dovoľí všetky podoby Jánošíka v populárnej literatúre druhej polovice storočia, ktorým sa venuje v záverečnej kapitole, predoslať prefixom pseudo- (*Jánošík pseudoromantický, pseudohistorický, pseudoheroický a pseudoludový*).

U Šafárika sa jánošíkovská téma stáva aj nositeľom estetického impulzu, čo kulminuje v období romantizmu. Tomuto obdobiu je venovaná tretia kapitola práce (*Romantické tváre mýtu*). Z hľadiska sociálnej funkcie jánošíkovského mýtu tu pristupuje nová skutočnosť, že tento mýtus už nebol „iba odzrkadlením vtedajšieho spoločenského vedomia, ale toto vedomie zároveň utváral“ (s. 102). V tejto časti autorka interpretuje známe i menej známe jánošíkovské romantické texty, prinášajúc pritom niektoré pozoruhodné výklady (spomeňme za všetky motív pomsty a ohňa u J. Kráľa). Z hľadiska centrálnej problematiky knihy sleduje, ako jánošíkovská figúra „bude postupne formovaná v duchu byronovskej a mesianistickej postavy“ (s. 138). Za základný predel v tomto smere považuje – ako sme už vyššie uviedli – dobu po roku 1848 a najviac priestoru – oveľa viac ako famóznei Smrti Jánošíkovej J. Bottu – venuje analýze a interpretácii rozsiahlej, pritom takmer neznámej, pretože dodnes nevydanej skladbe M. M. Hodžu Matora. Tejto skladbe sa slovenská literárna veda venovala iba marginálne, a tak sa nestala výstavbovým prvkom literárnohistorických syntéz, zatiaľ čo v ponímaní J. Goszczyńskiej je ona nielen „kulmináciou slovenského mesianizmu, ale aj syntézou celého slovenského romantizmu“ (s. 163).

Pasáže venované Matore tvoria bezosporu jedno z najdôležitejších miest monografie a treba ich oceniť ako prínos ku komplexnému poznaniu slovenskej romantickej literatúry. Ak by predsa len mohol vzniknúť dojem istého nadhodnotenia tejto Hodžovej skladby, tak ani nie tak z hľadiska jej vývinovo-typologickej funkcie, ale z hľadiska esteticko-hodnotového. Matora naozaj predstavuje chýbajúci, výrazne mesianistický článok v paradigme slovenského romantizmu a z tohto ohľadu možno viesť paralelu s rehabilitáciou poézie Norwida v poľskej literatúre (s. 163), pokiaľ však ide o delikátnu otázku umeleckej hodnoty Hodžových veršov, tu by sme už v pokračovaní paralely

boli opatrnejší a počkali si na konfrontáciu s úsudkom ďalších slovenských literárnych bádateľov, čo sa, žiaľ, dodnes neudialo a predpokladám, že kým Matora nevyjde tlačou, ani neudeje.

Pokiaľ ide o štvrtú, záverečnú kapitolu (*Mýtus Jánošíka v populárnej literatúre*), o ktorej už padla zmienka, zastavím sa len pri autorkinej interpretácii Jánošíka od G. Maršalla-Petrovského, i keď aj v predchádzajúcich interpretáciách textov Paulinyho, Skačanského a ďalších nájdeme dostatok zaujímavých postrehov (napr. u Beblavého Jánošíka sociologicky signifikantná inverzia „svojho“ a „cudzieho“ priestoru: „svoj“ je dom a nepriateľská je „otvorená“ príroda). Práve v súvislosti s Maršallovým Jánošíkom Goszczyńska totiž konštatuje spoločný rys populárnej literatúry druhej polovice storočia, spočívajúci v tom, že autori „vytvárajú hrdinu stelesňujúceho obrancu legitímnej moci, verného a lojálneho voči panovníkovi“ (s. 243). Toto konštatovanie vzácné korešponduje s najnovšími slovenskými kultúrno-historiografickými zisteniami o slovenskej spoločnosti 19. storočia (R. Holec).

Keďže život jánošíkovského mýtu v 19. storočí nekončí, dalo by sa úspešne pokračovať i ďalej, rozširujúc pritom sféru záujmu i na ďalšie médiá (napr. film). Ak sa na túto prácu nepodujme sama J. Goszczyńska, možno by slovenský preklad jej knihy inšpiroval k pokračovaniu niektorého zo slovenských bádateľov.

Valér Mikula

Vongrej, Pavol: VYHNANEC. Prípad Michal M. Hodža. Bratislava, Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov 2000. 120 s.

V súčasnosti nevychádza veľa odborných prác, ktoré by boli venované slovenskému literárnemu romantizmu. Len z času na čas sa objaví publikácia, ktorej autor v snahe spl-